

Grondpatronen bij seksuele conflicten in verband met het huwelijksleven*

DOOR DR J. J. TH. M. VEREECKEN, ZENUWARTS TE LEIDEN

Onder bovenstaande titel zullen niet alleen de grondpatronen van de seksuele conflicten aan de orde worden gesteld, maar evenzeer die van de onderzoeker in zijn stellingname tegenover het conflict, waarvoor de patiënt zich tot hem wendt. Alvorens op de belevingspatronen van de patiënt in te gaan, lijkt het namelijk nuttig een paar grondpatronen te belichten van degenen, die — onder andere blijkens hun opkomst naar deze cursus — wetenschappelijke belangstelling tonen voor de conflicten in en van het huwelijksleven.

De opgroeiende mens heeft de neiging zijn wereld te leren kennen door middel van een proces, dat wij vereenzelviging zouden kunnen noemen. Wanneer een jongetje van vier jaar voor het eerst op een boerderij een varken ziet en juichend uitroept: „Kijk eens, van voren heeft hij een stopcontact net zoals bij ons thuis”, dan betekent dit dat hier aan het leren kennen het herkennen van iets anders voorafging. In het onderhavige geval werd in de varkenssnuit het tweetal gaatjes herkend, waar je thuis je vingers niet in mag steken. In een wijsgerige formule uitgedrukt: wij leren kennen op analoge wijze. Dat wil zeggen: wij hebben de vastingewortelde gewoonte, en misschien ook wel de noodzaak, om het nog onoverzichtelijke te ordenen naar de maatstaven, die wij voor het reeds overzichtelijke hebben aangelegd.

Het dient gezegd dat vereenzelviging ten grondslag ligt aan zeer vele menselijke ervaringen, ook aan die, welke samenhangen met het zich eigen maken van kennis over de medemens. Velen zullen zich de beklemmende belevingen en bange vermoedens, welke gemeenlijk worden aangeduid als „kandidaatsziekten”, uit hun studententijd herinneren. Voor enkelen zal dit alleen al een motief zijn geweest om de dorst naar wetenschap te lessen uit een degelijk handboek en niet uit een klapper.

Het is alleszins menselijk een soort tevredenheid te gevoelen, wanneer de hypothese, welke men betreffende een bepaald fenomeen heeft, wordt bevestigd door een ervaringsfeit. Het is niet zozeer de triomf van „Zie je wel dat het klopt!” maar veeleer de opluchting door het wegvallen van de onzekerheid, die de wetenschappelijk geschoolde geest weliswaar zou sieren, maar die toch zelden door hem wordt gekoesterd. Al te vaak blijkt de verleiding te groot: door middel van een schijnzekerheid wordt het probleem ontkend en de vragen, die het probleem zou kunnen oproepen, worden niet eens gesteld, laat staan beantwoord.

* Voordracht, gehouden op de Boerhaave-cursus „Conflicten in en van het huwelijksleven”, te Leiden, april 1962.

Wanneer een huisarts ons verzekert, dat de door hem toegezonden patiënte een uitstekend huwelijk heeft, maar over onbenulligheden zeurt, terwijl bij navraag blijkt dat deze vrouw in de twee jaren dat zij gehuwd is slechts acht malen gemeenschap had met haar man, dan ligt één vraag voor de hand. Hoe is het mogelijk, dat dit toch wel betekenisvolle detail, waarin de kern van de moeilijkheden besloten lag, aan de medicus ontging?

Laat ons eens de hypothetische mogelijkheden overwegen. Het is mogelijk, dat een „kiesheid” de arts ertoe bewoog de voor hem zo pijnlijke materie niet aan te raken. Hij ziet ertegen op tegenover zijn patiënte te laten blijken, dat moeilijkheden als de hare bestaán. Een vraag ernaar wordt door hem als nieuwsgierigheid beleefd. Hij kon de schroom, welke de deelnemers aan deze cursus hadden te overwinnen, niet overwinnen. Jean Cocteau heeft eens gezegd dat tact het vermogen is te weten, hoe veel men te ver kan gaan. Pseudo-kiesheid, oftewel pruderie, kan ertoe leiden, dat men het gevoel heeft altijd te ver te gaan.

Een andere mogelijkheid is, dat de arts de coitus-frequentie werkelijk volkomen onbelangrijk vond. Onze landgenoot Van Swieten had, toen hij na onderzoek van keizerin Maria Theresia tot de conclusie kwam, dat Hare Majesteit meer gekieteld moest worden, de nodige weerstanden te overwinnen. De bekende weerstand tegen voorlichting van eigen kinderen stoelt op zeer verschillende gronden. Precies dezelfde gronden kunnen een weerstand tegen het inwinnen van informatie bij eigen patiënten oproepen.

* * *

Er zijn echter nog andere voetangels en klemmen, die het pad van de medicus doen kronkelen. Anna Freud beschreef een vorm van altruïsme, welke sommige mensen ertoe brengt anderen tot een activiteit te laten komen, die men om onbewuste motieven zelf niet aandurft. In de belangstelling voor hetgeen de ander doet of soms ook laat, ligt een bevrediging besloten. Dit kan ertoe leiden dat de psychiater een uitvoerige verwijsbrief ontvangt met een gedetailleerde uiteenzetting van de technische moeilijkheden, waarin het seksuele leven van de beide echtelieden is verstrikt geraakt. Een psychodynamische reconstructie, die van een grote belangstelling voor de jeugdervaringen van de patiënt getuigt, wordt aangeboden. Maar één detail wordt niet vermeld, namelijk dat de man wegens een hypertensie reserpine kreeg voorgeschreven. Toen deze therapie werd vervangen door een ander ten-

sieverlagend middel, dat niet de bijwerking van reserpine-derivaten heeft, vond in het vijfde jaar van het huwelijk van een ex-seminarist de defloratie plaats.

In de vermelding van een kleine bijkomstigheid kan niet alleen een vooroordeel schuilgaan, maar ook het begin van een dwaalspoor gelegen zijn. Speciaal de psychotherapeutisch georiënteerde psychiaters staan, wat dit betreft, en waarlijk niet altijd ten onrechte, in een kwade reuk.

Tot zo ver enige grondpatronen in de benadering door de arts bij seksuele conflicten in verband met het huwelijksleven.

* * *

Wanneer men de verschillende stoornissen in het seksuele leven afzonderlijk bestudeert en vervolgens probeert na te gaan, welke dynamismen zij alle gemeenschappelijk hebben, kan dit het inzicht verdiepen. Hetgeen men dan meent te hebben gevonden, kan met enig recht een grondpatroon worden genoemd. Wil men hierbij echter op verantwoorde wijze te werk gaan, dan zal een psychodynamische reconstructie van iedere stoornis afzonderlijk, zo die inderdaad met zekerheid is te geven, een eerste vereiste zijn. Omdat echter de inzichten op dit gebied zeer ver uiteenlopen, is deze laatste voorwaarde een groot struikelblok. Handboeken op het gebied van de seksuologie plegen dan ook zeer omvangrijk te zijn.

Symptomen als frigiditeit, impotentie, ejaculatio precox, anorgasmie, dyspareunie en vaginisme hebben zeer verschillende achtergronden. Weliswaar wijzen zij alle op een gestoorde verstandhouding tussen man en vrouw, doch over het wezen van de stoornis is dan nog niets gezegd. Men kan nog verder gaan en stellen dat bijvoorbeeld een symptoom als impotentie aangeeft, dat er onbewuste bezwaren tegen de coitus of de mogelijke gevolgen ervan bestaan. Deze bezwaren kan men dan weer rubriceren in het schema van onbewuste stellingnamen van de man, welk schema korthedshalve wordt aangegeven met de serie: Niet nu, niet zo, niet met deze vrouw, nooit.

In het laatste geval is de stoornis uiteraard het meest diepgaand. Meestal is er sprake van een gestoorde psychoseksuele ontwikkeling. In de meeste gevallen kan dan een duidelijk geremde ontwikkeling worden vastgesteld met een scheefgroei, waarvoor de meest uiteenlopende dieptepsychologische verklaringen aannemelijk kunnen worden gemaakt. Indien voor de homo-erotische gevoelsinstelling reeds verschillende grondpatronen van betekenis blijken te kunnen zijn, welke elkaar min of meer uitsluiten, dan kan dit te meer worden verwacht voor de meest uiteenlopende seksuele stoornissen welke ik in het bovenstaande aangaf.

Dan gaat het echter niet alleen om een individuele psycho-dynamische reconstructie van een bepaald geval, maar zelfs de specialistische uitgangspunten kunnen geheel verschillend worden gekozen.

In het geval van dyspareunie bijvoorbeeld zal de gynaecologisch georiënteerde onderzoeker terecht geneigd zijn in de eerste plaats het bestaan te vermoeden van adhesies. De psychiater daarentegen zal met het synoniem „fixaties” in geheel andere categorieën denken en in een aantal van de gevallen vanuit die basishypothese ook nuttig werk kunnen verrichten. Anatomische bevindingen oefenen op de natuurwetenschappelijk denkende arts vaak een grote aantrekkingskracht uit, indien het erom gaat zijn bevindingen neer te leggen in een diagnose. Psychiatrisch denken is voor vele artsen een aangelegenheid, die niet alleen formeel maar ook inhoudelijk ten nauwste samenhangt met onzindelijk denken. Niet geheel ten onrechte wordt door niet-psychiaters wel eens verondersteld, dat psychiaters onder dat feit nog het minst gebukt gaan. Dit neemt niet weg, dat het zinvol is zich bij bepaalde anatomische bevindingen toch te laten raden door de psychiater. Hem bekruipt wel eens het onbehaaglijke gevoel, dat een devies als „Alles sal regkom” door middel van de vergevorderde operatietechniek tot in de uiterste consequenties wordt nagestreefd. Dan is de vraag gewettigd of er werkelijk een dienst werd bewezen aan een veertigjarige vrouw, toen zij voor haar lage rugpijnen uiteindelijk bij een gynaecoloog terecht kwam en deze tot zijn gerechtvaardigde verbazing opmerkte, dat zijn patiënte ondanks haar twintig jaren huwelijk nog virgo was. Een kleine ingreep vermocht het euvel te herstellen. De psychiater kwam voor het probleem te staan wat hij kon doen voor een eenenveertigjarige vrouw, die tegen haar wil gravida was geworden en nog steeds klaagde over lage rugpijn.

Al te gemakkelijk is het om bij beoefenaren van een ander specialisme misvattingen aan te tonen ten aanzien van het eigen specialisme. Ook dat is een grondpatroon bij seksuele conflicten in het huwelijksleven.

Van seksuologische zijde wordt er niet ten onrechte de nadruk op gelegd hoe een geremde ontwikkeling van de gehele persoonlijkheid, welke aanleiding geeft tot seksuele stoornissen, ook zijn weerslag kan geven in het huwelijksleven. Een infantiel conflict blijkt dan niet alleen zijn uitlopers te hebben in het seksuele leven, maar ook (of juist) in de andere facetten van de omgang met de huwelijkspartner.

Een nadere belichting van de wetmatigheden, welke in deze huwelijksmoeilijkheden aanwijsbaar zijn, moet aan de seksuoloog worden overgelaten. Hier zullen wij de gedachten laten gaan over de repercussies, welke huwelijksmoeilijkheden kunnen hebben in de beleving van de seksualiteit. Ook daarin zullen grondpatronen aanwijsbaar zijn. Het lot van de medicus heeft somwijlen wel enige overeenkomst met dat van Columbus. De gedachte om, steeds naar het westen varende, ooit Indië te bereiken was op zichzelf juist, doch bij de uitvoering daarvan werd hij gehinderd door een heel nieuwe wereld, die daartussen lag.

Om de stoornissen in de seksuele omgang tussen man en vrouw te herleiden tot infantiele conflicten uit de oedipale situatie, is een diepgaand inzicht nodig in de ontwikkelingspsychologie. In die gevallen, waar de stoornissen van het eerste begin optraden (een gynaecoloog zou van primaire weeënzwakte spreken) ligt het uiteraard voor de hand om een dergelijke beschouwingswijze op haar juistheid in het onderhavige geval te toetsen. Om echter bij iedere (speciaal na een aantal jaren pas optredende) stoornis een psychodynamische reconstructie te zoeken, welke haar wortels vindt in niet afgewikkelde oedipale verhoudingen, daarvoor is niet alleen een verreikend inzicht, maar evenzeer een zekere eenzijdigheid vereist. In ons onzijdelijk taalgebruik wordt eenzijdigheid vaak versleten voor geborneerdheid. Wanneer men stelt dat een vliegtuig een belangrijk seksueel symbool is en dat men er ook nog mee kan vliegen, is dat wat vreemd geformuleerd, misschien zelfs eenzijdig. Geborneerd wordt men echter, wanneer men op grond van die overwegingen niet meer zou willen vliegen. Alleen al om het vooroordeel tegen de eenzijdigheid van de in het voorgaande geschetste benaderingswijze te vermijden, is het van nut het probleem eens van de andere kant te bezien. Dan kan men de vraag opwerpen, in hoeverre spanningen, van andere aard, bij wijze van *Fehlleistung* tot moeilijkheden in de beleving van de seksualiteit aanleiding kunnen geven.

Aan Th. Reik ontlene wij de volgende casuïstiek: Op gezette tijden was Lodewijk XV gewoon zijn kamerheer Level opdracht te geven een seksuele partner voor hem te zoeken. Het hinderde niet wie het was, maar er moest wel op worden toegezien, dat ze gebaad werd en een tandarts bezocht. Wanneer wij met Ortega y Gasset aannemen, dat er in die tijd in heel Parijs nog slechts enkele tientallen badkuipen aanwezig waren en dat de tandheelkundige zorg, zo ze bestond, toch nog in de kinderschoenen stond, dan omringde deze vorst zijn seksuele partner wel met uitzonderlijke zorg. Gezien de combinatie van verfijnde smaak en hygiënische wantoestanden aan het Franse hof uit die tijd was deze zorg om de mens een welbegrepen eigenbelang. Doch er valt nog meer te constateren aan dit voorbeeld van de *histoire intime*. De cesuur tussen seksualiteit en liefde was als het gezag van de koning: absoluut. Op haast soevereine wijze werd de seksuele bevrediging gehouden binnen het kader van een soort hygiënische maatregel. De verstandhouding tussen de partners onderling was niet persoonlijker dan die tussen de pedicure en zijn cliënt. Men kan het er wel over eens zijn, dat deze gang van zaken aan de menselijke waardigheid geen recht doet wedervaren. Toch dient één ding gesteld: beide partners hadden niets tegen elkaar! Voor hen moge het Leitmotiv „Sexual intercourse is no introduction” een wrange waarheid zijn, het feit dat zij in elkanders leven geen andere betekenis en functie hadden dan een, die met recht een orgasmologische

zou kunnen worden genoemd, vereenvoudigde de zaak aanzienlijk.

Hoe geheel anders is het in het huwelijk soms het geval. Het is immers een algemeen menselijk verschijnsel, dat men de neiging heeft al dan niet bewust wraak uit te oefenen op degene, die ons in onze gevoelens griede. Wrok en verbittering mogen dan lange tijd worden onderdrukt en zelfs niet tot het bewustzijn doordringen, hun voortbestaan is er niet minder solide om. Volgens Sartre zijn het juist deze gevoelens, die de tendens oproepen om de wereld en de ander eenvoudiger te gaan zien. Juist omdat velen niet naar believen beschikken over de mogelijkheden van affectisolering, zoals Lodewijk XV die bezat, bestaat de mogelijkheid, dat de wraak wordt uitgeoefend op het terrein van het meest intieme dat de huwelijkspartners kennen.

Als een huisvrouw, in aansluiting aan een onenigheid met haar man, bij wijze van *Fehlleistung* haar eten laat aanbranden, mag toch evenzeer worden verwacht, dat zich in de seksuele samenleving stoornissen kunnen voordoen. Wanneer tussen huwelijkspartners de moeilijkheden zich ophopen, de conflicten zich toespitsen, terwijl in *sexualibus* zich geen manifeste verandering voordoet, is het nog zeer de vraag, of dit nu wel een bewijs van een ongestoorde seksualiteit is. Hun seksuele omgang is vergelijkbaar met het spelletje schak dat de gevangene speelt met zijn cipier. Beiden blijken hun situatie er draaglijker mede te maken.

Wanneer er echter sprake is van een bewust getintendeerde wraakoefening van een van de huwelijkspartners ten aanzien van de ander, dan zou er een seksueel conflict ontstaan. Dit conflict uit zich dan echter niet in een stoornis in het seksuele leven, doch in een onvrijwillige onthouding. Interessanter voor ons onderwerp zijn die stoornissen, welke ontstaan op grond van onbewuste conflicten, op grond van niet geannuleerde negatieve gevoelens tussen de partners onderling of op grond van een niet adequaat verwerkt intrapsychisch conflict bij een van de partners. Het aloude adagium „De wil is goed maar het vlees is zwak” vindt hier een navrante bevestiging. Ik noem slechts enkele voorbeelden: dyspareunie bij de vrouw, die een ongewenste zwangerschap achter de rug heeft; frigiditeit bij de vrouw, die haar man zijn ontrouw weliswaar vergaf, maar het niet vergeten kon; impotentie bij de man, die tijdens een ziekenhuisopname van zijn vrouw masturbeerde en bij haar terugkeer impotent bleek; impotentie bij zwangerschap van de vrouw of bij de noodzaak een van de kinderen op de slaapkamer te moeten laten overnachten; een schier onbedwingbare neiging tot masturbatie bij een vijftigjarige man, sedert zijn vrouw door onenigheid met een van de kinderen de omgang ermede had verbroken.

In wezen gaat het hier om redelijk functionerende huwelijken, waarin door een recent optredende conflictsituatie een voordien niet bestaande stoornis in het seksuele verkeer ontstond. Men zou kunnen

spreken van een zich in het seksuele leven manifesterende Aktualneurose. Dat wil zeggen: bij een redelijk geïntegreerde persoonlijkheidsstructuur treedt naar aanleiding van een recent psychotrauma een stoornis op.

Men kan zich bij iedere neurotische stoornis, dus ook bij de in de seksualiteit optredende, voor ogen stellen, dat daarin twee grondpatronen aanwijsbaar zijn. Er is altijd sprake van een regressie, dat wil zeggen de stoornis is te herleiden tot een vroeger in de ontwikkeling als normaal te beschouwen reactiepatroon of tot een afweer daarvan. Daarnaast kan er sprake zijn van een fixatie aan een voordien bestaande bevredigingsmodus; ook daartegen kan een afweer bestaan, welke zijn stempel drukt op de symptomatologie. De tegengesteldheid tussen regressie en fixatie is niet absoluut. Men regredieert bij voorkeur naar het stadium, waar men gefixeerd bleef. In het geval van een overwegend op regressieverschijnselen berustende stoornis, zoals bij de later optredende stoornis, heeft dit bepaalde consequenties. De therapeutische vooruitzichten zijn gunstiger, omdat een volwassen bevredigingsmodus, hoewel nu gestoord, toch tot de mogelijkheden heeft behoord. Bij de van den beginne af aan manifeste stoornissen zijn de infantiele bevredigingspatronen in wezen nooit opgegeven; wat zich als volwassen seksualiteit voordeed, was slechts een schijn.

Regressieverschijnselen plegen op te treden wanneer aan de meer volwassen gedragspatronen een hinderpaal in de weg wordt gelegd. Als algemene regel kan men daarbij vaststellen, dat er in de verstandhouding tussen de beide partners iets is veranderd, dat zijn nadelige invloed doet gelden. Dit wijst erop, dat de seksuele stoornis veeleer een betekenis heeft ten aanzien van de ander dan ten aanzien van degene, die behept is met de stoornis. De „gestoorde” partij wil in de gebondenheid aan de wederhelft iets tot uitdrukking brengen. Juist de wederzijdse verbondenheid maakt het dikwijls zo moeilijk aan verholen gevoelens een adequate uiting te geven; de spanning van het moeizaam onderdrukte uit zich in het seksuele leven. In dat geval, waarin het oorspronkelijke conflict als het ware irradieert in de seksualiteit, wordt de seksuele act meer dan act; in haar gestoordheid wordt zij een geste van het tegendeel van hetgeen zij beoogt te zijn. Iets wat een symfonie kon zijn, wordt onbewust gebruikt als stoorzender.

Indien er een regelmaat is aan te tonen in datgene, wát tot uitdrukking wordt gebracht, en er mogelijk ook een correlatie bestaat met de wijze, waarop het conflict wordt uitgedrukt, kan men we-

derom van een grondpatroon spreken. Meestal is er, zoals bij elke neurotische reactievorm, een door het Ik niet aanvaarde en daarom verdrongen of slecht geannuleerde neiging of gevoelsinstelling, met eventueel een versterkte afweer daartegen. Dat laatste geschiedt dan nog al eens in de vorm van een schuldgevoel. Van belang is te constateren dat het om recent ontstane gevoelens gaat. In verband daarmee is het van betekenis precies te achterhalen wanneer de stoornis voor het eerst optrad. Ook datgene, wat de patiënt als het meest hinderlijke of duperende van de situatie beleeft, is van belang. Wanneer de na de ontdekking van de ontrouw van haar man frigide vrouw aangeeft, dat zij het voor haar man nog erger vindt dan voor zichzelf, dat zij geen bevrediging meer heeft, en juist nu dus het gevoel heeft niet meer in staat te zijn hem aan zich te binden, ligt hieraan ten grondslag de onbewuste wens tot wraak, met de daartegen ingebrachte schuldgevoelens, welke de agressiviteit tegen de eigen persoon richten. Het bedrog, dat patiënte zich voelde aangedaan, resulteerde door de afweer van haar eigen gevoelsreacties hierop, in zelfbedrog. Niet ten onrechte sprak Th. Reik in dergelijke gevallen van de prurititus van de wraak. De wraak uit zich juist op het terrein waar de verzoening zou kunnen worden gevierd.

Wij geraken aan het einde van een betoog, dat geen betoog was; er werden geen grondpatronen uit de doeken gedaan, doch slechts aangeduid. En alsof dit tekort nog niet voldoende ware, moet mij nog één opmerking van het hart. Het is niet geheel terecht, dat zij wordt gericht tot degenen, die blijkens hun aanwezigheid getuigden van hun belangstelling voor de pathologie van de seksualiteit. De weerstanden tegen een wetenschappelijke beoefening van en het onderwijs in de seksuologie zijn groter dan men zou denken. Seksuologen wordt nog al eens in de schoenen geschoven, dat, net zoals bij psychiaters, alles wat zij aanraken verandert in seksualiteit. Men zou dit een Midas-noodlot kunnen noemen. Alles wat Midas aanraakte werd goud en dit droeg ertoe bij dat zijn leven er niet aangenameer op werd. Doch ook het andere lot van Koning Midas ontgaat de seksuologen niet. Omdat Koning Midas de voorkeur gaf aan de herdersfluit van Pan, naar wie de panische angst werd genoemd, boven het verfijnde snaarspel van de cithar van Apollo, werd hij gestraft met ezelsoren. Het ware te wensen, dat de afwijzende houding tegenover de seksuoloog wordt verschoven en slechts op symbolische wijze ertoe zal leiden dat seksuologische publikaties ezelsoren krijgen.